

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

SEMINARSKI RAD

Kazna kao instrument društvene regulative

Kolegij: Socijalna psihologija

Student:
IVOR ALTARAS PENDA

Profesor:
Dr. Josip Obradović

15. travnja 2000

SADRŽAJ

1.	UVOD	3
2.	KAZNA KAO DRUŠTVENA AKCIJA	3
3.	FENOMENOLOGIJA KAZNE - POVIJESNI OSVRT	4
4.	SUVREMENI ODNOS DRUŠTVA PREMA FENOMENU KAZNE	6
5.	DRUŠTVENA PERSPEKTIVA KAZNE	8
6.	ZAKLJUČAK	9
7.	LITERATURA	10

1. UVOD

Sve oblike onih društvenih ponašanja koja bi smo mogli podvesti pod pojam kažnjavana nalazimo, zapravo, i kod životinja – naravno, ne kod svih, niti kod jedne svu onu maniru tipičnu za čovjeka. Međutim je nepobitno da kaznu, ma što pod njom podrazumjevali, nije izumio sam čovjek ili bar ne samo on, pa se načelno može zaključivati da je u najrazličitijim oblicima života prisutna kod živih bića, dakle je na neki način važan instrument u službi života. Pri tome, pretežno traži najmanje dva aktera – onog tko kažnjava i onog tko kaznu prima iako su poznati mnogobrojni oblici kja bi smo mogli nazvati samokažnjavalačkim, dakle, gdje je dostatan samo jedan akter za izvršavanje kazne. Bili taj jedan akter, jedinka, sama po sebi tj. bez grupnog društvenog predloška došla na ideju samokažnjavanja ili je i takav pojedinačni oblik također društveno uvjetovan – mogući je aspekt razmatranja kao zanimljiv i veliki sociološki izazov.

Dakako, da kazna, bilo upućena prema sebi, bilo prema drugome, a posebice društveno organizirana kazna uvijek sa sobom nosi poruku.

Oblici tih poruka i njihova svrsishodnost predmet su ovoga rada.

2. KAZNA KAO DRUŠTVENA AKCIJA

Nagrada i kazna dva su osnovna instrumenta kojima od pamtivjeka ljudi pokušavaju utjecati jedni na druge. Udarac kao sredstvo dresure ili odgojno sredstvo kojemu je cilj poslušnost stariji su od Biblije, jer u njoj stoji da je batina iz raja izašla. U kojoj prilici i koliko je dopušteno, normalno ili preporučljivo da se pojedinac posluži "batinom" predmet je za raspravu od vremena do vremena (pa podrazumjeva da ponekad pojedinac može osobno baš sve učiniti drugome po svome nahođenju, a ponekad da pojedinac ne smije drugome učiniti ništa po svome nahođenju). S kaznom kao društvenom akcijom je drugačije – iako se u različita vremena kazna razlikuje i po stilu i po smislu, ipak se ni u kojoj društvenoj zajednici nije dogodilo da je uopće nema. Budući je čovjek društveno biće, koje s početka živi u hordi, da bi s vremenom prešao u povezivanje kroz najsofisticiranije oblike društvenih zajednica, kroz tu činjenicu, dakle, uvijek prisutne grupe ostaje i činjenica da grupa (ili neki njezini pripadnici koji to prenose na čitavu grupu) propisuje pravila ponašanja, a uz njih odmah i moguće oblike sankcija, pri kršenju tih pravila.

I tako, po Max Weberovoj definiciji država je racionalna, institucionalna, suverena zajednica sa monopolom legitimnog nasilja.¹ Ova definicija podrazumjeva promišljanje za sve situacije čovjekovog života u kojima se pojavljuje institucija države, ali ju je moguće shvatiti i šire tj. da se odnosi na želju svih vladara da imaju monopol;² takva je težnja postojala kod svih

¹ Gdje neizrečeni nastavak ove definicije mogao sadržati da je karakteristika države, također, i nagrađivanje, ali kroz specifični društveni oblik, ne više kao monopol.

² Kao što je općenita vladarska težnja imati različite druge monopole nad različitim, praktički svim vidovima života.

oblika društvenih zajednica u kojima postoji sustav vlasti, a koje su postojale ili paralelno s državama ili posredno prije njih ili neposredno, pa i jako davno, prije njih, pa sve do horde. U takvoj prvobitnoj zajednici po Freudu postojao je autarh, despot, pater familias koji je kao svaki vladar nad podanicima bio tiranin koji je obilato koristio kaznu kao sredstvo svoje vlasti. S početka, pretpostavlja se da je tu mogućnost bazirao na nekim atributima svoje osobitosti,³ a kasnije je te atribute pod nama još ne sasvim jasnim okolnostima ili izgubio ili dragovoljno prenio nasvoje omagaće koji su mu, moguće, postati potrebno svakako se moć kažnjavanja prenijela s jedne osobe na više njih, pa sve do današnjeg, razvijenog oblika koji obuhvaća velike grupacije ljudi koji unutar jednog (državnog) sustava imaju legitimno pravo kažnjavanja, kroz zakonodavne, sudske i izvršne ovlasti.

3. FENOMENOLOGIJA KAZNE - POVIJESNI OSVRT

Svaki oblik neke primjenjene kazne samim svojim postojanjem govori nam i o poruci koju sa sobom nosi i za pojedinca nad kojim se kazna primjenjuje. Tako je pregledni pristup različitim i mnogobrojnim oblicima kažnjavanja koje je humana populacija koristila u svome postojanju kroz primjenjene oblike kažnjavanja ujedno i manifestacija relevantnog društvenog trenutka. U tom smislu primjenjivani oblik kažnjavanja neodvojiv je od smisla koji mu se pridaje i stoga poruku koje nosi.

Tako sociološkim razmatranjem promjenjivosti stihova u izvršavanju kazne, kao vršenju društvene sankcije nad pojedincem ili grupom ulovljenim u kršenju nekog (pisanog ili nepisanog) pravila.⁴ Zapravo, već u postavljanju pravila supsumirana je i inherentna (iako nije uvijek jasno izrečena) ideja sankcije.⁵ Zato, kada sankcija nije izrijeком opisana, kažu juristi, znatno se povećava vjerojatnost rizika od kršenja neke regule.

Time se izravno stiže do sociološkog pristupa kažnjavanju kao izrazito društvenom fenomenu koji je koliko poučan glede ponašanja u čovjekovim skupinama kroz prošlost, toliko i objašnjavajući i izrana pomoć u interpretaciji suvremenog društvenog ponašanja. Kazna ima mnogo lica. Može biti shvaćena kao božje djelo, kao sredstvo odgoja, kao sastavni dio igre, zatim kao disciplinarna mjera u dragovoljnom druženju ili kao dio zakonske regulative. Ova posljednja, koju zapravo razmatram, po Igoru Primorcu definirana je kao zlo, namjerno nanoseno počinitelju krivičnog djela, a putem ljudskog djelovanja koje je zato ovlašteno zakonskim poretkom čije je zakone počinitelj prekršio.⁶ Zakonskom kaznom kao temom bavi se više društvenih znanosti.⁷ Sociologija se bavi društvenom prirodom i funkcijom kazne, i odnosima između kazne i različitih komponenti njezinog sociološkog konteksta. Brojnost teorijskog pristupa pojmu kazne grana se na teorijskoj ravnini uglavnom na dva smjera: na utilitarističku ili na retributivnu teoriju kazne. Utilitarističko usmjerenje počiva na pristupu da

³ Pa tako i pretpovijest, kroz mitološka kazivanja govori o vlast onih bogova - kao što su Zeus, a prije njega Kronos, pa još prije njega Kaos – koji su bili oosobno svemoćni, pa zato i vladari nad također moćnim bogovima, ali manjim od sebe.

⁴ A kada je država u pitanju uvijek se radi o kršenju nekog pozitivnog (manje ili više) jasno izrečenog propisa najčešće na razini zakona.

⁵ A gotovo u pravilu postoji razrada tko kada i kako će sankciju vršiti bez, u tom trenutku, suvišnih zašto.

⁶ Baveći se segmentarno u praksi više ili manje potvrđenim činjenicama da je krivično djelo logična pretpostavka kazne, te da također otvara pitanja pravde i omjera između nedjela i zla nanesenog putem kazne.

⁷ *Psihologija* istražuje psihološke mehanizme koji karakteriziraju ponašanje kažnjenika; *penologija* proučava razne tipove kazne i njihovu djelotvornost kao sredstva postignuća društveno prihvaćenih ciljeva kažnjavanja; *filozofija* razmatra moralna opravdanja nanošenja zla kažnjavanjem.

sve ljudske postupke valja procjenjivati prema njihovim posljedicama i time je okrenuta budućnosti, a ima svoju dugu povijest:⁸ u tom smislu najvažniji učinci kazne mogli bi biti:

- a) zastrašivanje
- b) preodgajanje
- c) samoodgoj

Nasuprot tome, retributivnoj teoriji moralni kriterij je načelo pravde (i time je okrenuta prošlosti),⁹ te moralno pravo kao i moralna dužnost kažnjavanja isključivo je zasnovano na počinjenom krivičnom djelu, a kazna mu treba biti proporcionalna, čime to djelo ujedno i ukida, a time je kazna promovirana i kao pravo počinitelja.

Ovakav pristup započinje još u u biblijskim i talmudskim etičkim i pravnim idejama i moguće ju je sljediti sve do danas.¹⁰

Što dalje gledamo u prošlost kazna kao društveni čin jasnije nam se približava kroz različite oblike mučenja kao stila kažnjavanja; to se prvenstveno odnosi na fizičko mučenje, nanošenje boli i sakaćenje, umjesto smrtne kazne ili prije nje. Brojne su modifikacije ovoga stila kažnjavanja, od grubih i nasumičnih, do visoko sofisticiranih.¹¹ Stoga je zanimljiv povijesni trenutak nastanka tjelesnog mučenja kao oblika društvenog kažnjavanja. Krajem 18. i početkom 19. st. uz još nekoliko desetaka godina nestaje tijelo¹² kao meta kaznene represije – kazneni se postupak humanizira, a istovremeno teži tome da postane najskrivenijim djelom kaznenog procesa, čime pravda više na sebe javno ne preuzima dio nasilja koje je povezano s njezinim provođenjem.¹³ Mjesto izravne javne fizičke kazne kao prizora postepeno preuzimaju također izravni ali ne više javni oblici fizičkog kažnjavanja: zatvor, utamničenje, prisilni rad, kaznionica, deportacija. Tako se kažnjavanje od umječa izazivanja nepodnošljivih bolova pretvorilo u ekonomiju oduzetih prava. Umjesto ispaštanja koje se obaralo na tijelo dolazi kažnjavanje koje duboko djeluje na emociju, misao, volju, na duševna stanja. Tu se ujedno i verificira promjena cilja kazne koji nije više samo sankcija za prekršaj već da se s njihovom pomoću pojedinac nadzire, neutralizira i modificira. Ponekad vrlo rigorozni obrasci sudskog dokazivanja iz prošlosti potvrđuju kazneno mučenje i njegovu javnost kao djelove stanovitih pa i političkih rituala, dio ceremonijala kroz koje se očituje moć, pri čemu se čin dokaznog postupka preklapa sa činom same sankcije, a mučenje ima pravno-političku funkciju. Pri javnosti kazne, narod kao publika ima dvojak u ulogu, on mora za kaznu znati ali je i vidjeti, bojati je se ali ju svjedočiti i u njoj sudjelovati, jer inače se veliki prizori muka mogu izokrenuti u njegovu suprotnost i to upravo oni kojima je bio namjenjen – povećava se solidarnost s optuženima, a upravo je prekid te solidarnosti bio cilj kazne i policijske represije. Sami rituali smaknuća koji su od osuđenika nerjetko zahtjevali javno priznanje zločina, bilo izjavama o svojoj krivnji ili natpisima koje je nosio, sam je ritual činio dvosmislenim, i kad je nesumnjivo postojao politički strah pred učinkom ove dvoznačnosti. Stoga nužnost kažnjavanja bez mučenja formirala se najprije kao krik koji dolazi iz srca ili od prirode i koji traži postojanje barem ljudskosti kažnjenika: to dovodi do opće preinake stava.¹⁴ U međuvremenu kako je bezakonje dolazilo iz svih društvenih slojeva, sve je jasnija bila razlika pri kastinskom odmjeravanju kazne. Od tuda između ostalog se ukorjenjuje novo načelo koje govori o tome da se nikakve druge osim "čovječnih" kazni ne smiju primjenjivati na zločinca ma kako on nečovječan bio, a kaznu treba proračunati, ne u funkciji zločina već

⁸ Od Platona do suvremenih filozofa.

⁹ I u smislu osnovne podjele unutar filozofije čudoređa ova je teorija deontološka.

¹⁰ Najutjecajniji među klasičnim retributivistima su Kant i Hegel.

¹¹ Koje ponekad pretpostavljaju i detaljna znanja o anatomiji čovjeka.

¹² Tjelo podvrgnuto mukama, raskomadano, osakaćeno, bičevano, simbolično žigosano na licu ili ramenu, izloženo živo ili mrtvo, javno prikazivano.

¹³ Po M. Foucaultu "... Ružno je zaslužiti kaznu, ali je malo slave u kažnjavanju drugih."

¹⁴ Promjena koja pripada području duha i podsvjesti.

njegova mogućeg ponavljanja i postupiti tako da se zlikovcu oduzme i želja za ponavljanjem zločina i mogućnost da ga netko oponaša;¹⁵ iz toga proizlaze izvjesna pravila. Po Foucaultu to bi bila:

- a) pravilo najmanje količine – gdje kazna uzima više nego donosi dobitak dovoljnog zamišljanja gdje djelotvornost kazne leži u gubitku koji se od nje očekuje;
- b) sporednog učinka – gdje kazna mora imati najači učinak na one koji pogrešku nisu počinili;
- c) potpune izvjesnosti – o svakoj nepovoljnosti koju kazna nosi;
- d) opće istine – sve dok mu se zločin potpuno ne dokaže.

Kazna, dakle, počiva na cijeloj tehnici predočavanja. Discipliniranje i obučavanje temelje se na istom, a ustrojstvo zatvora kao istovjetnog mehanizma, pojava je mnogo starija od zakonika.

Točno onako kako podlježe promjeni kazna kao dio ustrojstva održava svoje doba.

4. SUVREMENI ODNOS DRUŠTVA PREMA FENOMENU KAZNE

Danas su na našoj planeti prisutna raznolika društvena uređenja. U još postojećim primitivnim zajednicama sadržani su i oni oblici kazne koje bi smo danas smatrali prevaziđenima, a i neke koje nisam spomenuo.¹⁶ One društvene zajednice koje bi smo zbog tokova civilizacije mogli smatrati u ovom trenutku najnaprednijima to i kroz oblik kažnjavanja najizravnije i pokazuju. Općenito, moglo bi se reći da su suvremeni oblici društvenog kažnjavanja prekršitelja važećeg društvenog poretka visoko sofisticirane i po svojoj unutarnjoj strukturi složene. Kao najvažnije moguće je primjetiti da procesuiranje pravnog postupka i kroz to odmjeravanje kazne ima izrazitu tendencu distanciranja od izvršenja kazne. Moguća su vrlo slojevita i po svojoj suštini duboka tumačenja te pojave. Fenomen i razlozi inkriminiranja određenih ponašanja kroz povijest su se mjenjala u zavisnosti od dobara koje je društvo štitilo ili smatralo ugroženim. No težište kažnjavanja s društvenog aspekta u znatnoj mjeri preseljeno je na područje pojedinačnih specifičnih okolnosti pod kojima je kažnjivo djelo nastalo. Tako se danas sve više nastoji razložno dokučiti kauzalitet događaja u nastanku nekog kažnjivog djela pri čemu se pojavljuje i pojam tzv. olakotnih okolnosti, vezanih više za osobnost počinitelja,¹⁷ a još više za važeći moral. Utilitarizam i retributivizam vremenom ustupaju mjesto kompromisnoj teoriji kazne. Opće etičke teorije otvaraju pitanja moralnosti kazne koje tendiraju jasnom profiliranju cilja kazne¹⁸ i pri čemu se sve moralne koncepcije, pravila i vrijednosti podvrgavaju jedinstvenom tumačenju bez obzira na primarnu raznolikost i nesamjerljivost. Tada načelo korisnosti (kao jedino moralno načelo etike) osmišljava pojam ispravnosti. Pretpostavljena volja božja i njezin univerzalni princip asketizma, samo su prikrivena simpatija ili antipatija, koje dopuštaju odmjeravanje po zaslugi, obučene u ruho pojedinih teorija npr. Prirodnog prava moralnog osjetila ili racionalne intuicije. Kako su učinci kažnjavanja na osobu koja je kažnjena bolni, štetni, nepoželjni, dopustivi su tek utoliko ukoliko obećavaju da će spriječiti neko veće zlo. Različite poželjne posljedice kazne daleko

¹⁵ A zločin bez nastavljača ne priziva kaznu.

¹⁶ Primjerice Woodu vrač dovoljno je da, kada to procijeni potrebnim kaže nekom pripadniku svog plemena: "Umri!", i on zaista umre, što, dakako, počiva na poimanju vračeve moći, a moguće je i složeniji prikaz samokažnjavanja, odnosno prihvaćanja pravedne kazne, što otvara daleko šire staro-nove uvide u suca izvan čovjeka i u njemu samom. Rasprava o zločinu i kazni na način Dostojevskog zapravo je također na tome tragu.

¹⁷ Njegovu dušu.

¹⁸ A ne prepuštanju vlasti neodređenog osjećaja ili neobjašnjenog unutarnjeg osjećaja.

nadmašuju zlo koje kazna nanosi i time je čine opravdanom. Po I. Primorcu to dobro u kazni sadržano je u (općoj i posebnoj) prevenciji budućih zlodjela na način da ih onemogućava a potencijalne krivce zastrašuje, a već faktičke preodgaja, to s jedne strane, dok s druge pruža izvjesno zadovoljenje osvetničkih osjećaja ili materijalne naknade; po načelu da se već nanosena krivična djela često ne mogu popraviti, ali se buduća uvijek mogu izbjeći, te da je već učinjeno djelo pogodilo samo žrtvu, dok buduća mogu pogoditi bilo koga i konačno da počinjeno je samo dio prošlosti a budućnost je beskrajna. J. Bentham naglašava visoku današnju osvještenost o mogućnosti kažnjavanja nevinog čovjeka a vješto elaborira i suvremeno pitanje odmjeravanja kome – mjera ima biti dostatno stroga da prevlada njezina korist i u srazmjeru sa štetnošću djela – kao i osnovna svojstva kazne.¹⁹ Pri tome ciljevi i sredstva imali bi biti kompatibilni i vodeći uvijek računa o ljudskom biću. Postoje podaci da zatvorski sustav npr. Hrvatsku danas košta znatno više (34 kn po čovjeku i po danu) nego što se izdvaja za target skupine kojima je potrebna i odobrena društvena materijalna pomoć (25 kn po danu za osobu koja je pretrpjela značajniju ratnu štetu u smislu da je za u novonastalu Hrvatsku ugradila život nekog od najbližih) - bez obzira na predumišljaj ovako ispada da država zatvorenika nagrađuje, a verificiranog zaslužnika (u odnosu na zatvorenika) obezvređuje.²⁰ Tako u težnji nekoj pravednosti čovjek prizvodi različite ustanove i institucije koje s određenim odmakom (u vremenu ili prostoru) ukazuju na relativnost mjere za pravično i pravdu.²¹ Moglo bi se obrnutom tezom konstatirati i to da ma kakva bila prdviđena kazna ona i ne mora imati preventivni ili odgojni karakter već može naprosto poticati na dodatni oprez pri vršenju zakonom nedopuštenog djela.²² Po S. Freudu²³ pa još i po Hesiodu zlatno doba za čovjeka postojalo je u prošlosti²⁴ - činjenica da kod svakog dosad rođenog čovjeka (osvješteno ili ne) usprkos mučnog realiteta, koji supsumira i barem neke, a ponekad i mnoge oblike kažnjavanja postoji, najčešće maglovit, no ponekad i sasvim jasan osjećaj vlastitoga znanja i moći, što ide u prilog već, kod Sokrata postavljenoj, pa do danas održanoj tezi; koja se upravo na mnogim razinama, revitalizira da se radi o sjećanju – sjećanju na našu daleku prošlost, na čovjekovo zlatno doba, koje od današnjeg čovjeka nije sasvim odvojeno. Poslovična misao, poznata još od starih latina, da se povijest ponavlja na svojevrsan način omogućava nam predviđanje daljnjih transformacija kaznenih formi i postupaka: ako će biti što je već bilo, možemo očekivati jednom ponovno zlatno doba za čovjeka, zlatno već i po tome što društvena kazna niti nije potrebna niti postoji. Suvremeni svijet u odnosu na temu zaista pokazuje moralnu akrobatiku i relativnu važnost dosega argumenata, gdje objektivno postaje ono što smatramo objektivnim (pa sve subjektivno prekriva) iako stvarnost već uvelike dokazuje svu subjektivnost, osvetoljubivost pa stoga i neprimjenjivost svakog sustava kažnjavanja kroz u sebisadržan konzervativizam, licemjerje i nespojivost s milosrđem. U još nesavršenim okolnostima današnjice odnos pravde i pravosuđa premapojedinačnom slučaju tek je u stremljenju k optimumu.

¹⁹ Tj. njezinu stvarnu vrijednost, popularnost i opozivost.

²⁰ A naširoko je poznata teza da u velikom broju slučajeva zatvorski sustav (zbog sudruženja upravo odgaja kriminalce držeći ih na okupu i time omogućujući također i međusobni nepovoljni utjecaj) umjesto proklamiranog preodgajanja u neku društvenu pozitivu; konačno poznato je i to da se dugogodišnji zatvorenici često u zatvoru bolje snalaze nego na slobodi.

²¹ Danas je već jasan primjer za to srednjovjekovna inkvizicija npr.

²² Kažu da postoji savršeni (tj. ne kažnjeni) zločin – to je onaj koji nije otkriven; pogrešno bi bilo pretpostaviti da takvog nema.

²³ Kod kojeg pater familias, u hordi kao u prvotnoj ljudskoj zajednici – tiranin i despot, vladao je nad svojim sinovima sustavom restrikcija, prvenstveno spolnih – kada su ga zbog toga ubili (kaznili, uzvratili na kaznu kaznom) sinovi su ubrzo ustanovili da i sami uvode iste restrikcije, a sada više nemaju koga za ubiti kao krivca, jedino još sebe – to je do danas nerješen čovjekov konflikt.

²⁴ Kod Hesioda nalazimo podatak o pet rasa ljudi, od kojih prva, zlatna, vladarska, ne poznaje bol i patnju, a nakon lagodne smrti vječno živi u obliku Daimona, čineći dobro čovjeku, a posljednja, željezna vrsta (u kojoj se mi svi možemo prepoznati) ima kao redovni i kontinuirani habitus patnički i bolni život i smrt.

5. DRUŠTVENA PERSPEKTIVA KAZNE

Ipak, već samo postojanje smrtno kazne kao vrhunskog sredstva zastrašivanja do perfekcije prikazuje nemoć današnjih sustava koji u toj zamjeni života za život pa i na najbizarnije, neobične i ipak surove načine konpenziraju poznavanje suštine stvar, a zatvori ili kazneno-poprani domovi kao potpune i stroge ustanove koje su po svojoj suštini iscrpni disciplinski aparat naličje su iste stvari.

Ako je optimum najbolje što se može postići u određenim okolnostima onda će i čovjek budućnosti težiti nekom svom optimumu tj. najboljem u nekim budućim novonastalim okolnostima. Što će čovjek bolje poznavati prirodu oko sebe i sebe kao njezin sastavni dio to će postojeće okolnosti dopuštati sve jasniji uvid i u one modele ljudskog ponašanja putem kojih drugima nanose štetu ili zlo. Ako je točno da čovjek posve krivo umišlja kako može bilo kome i iz bilo kojeg razloga nanjeti bilo koju vrstu nevolje, a da pri tome sebi uopće ne šteti već čak da je sebi i koristan, onda osvješćivanje da se nepovoljnost za druge počinocu vraća kao bumerang, nekada i multiplicirano, a često neizravno povezano i jasno, dovesti će izvjesno do premodeliranja osobnih ponašanja, što u konačnom idealnom slučaju dokida posljedicu prosuđivanja i suđenja izvan čovjeka samog. Pa tako i do dokidanja situacija i potrebe za društvenom kaznom. To, dakako, pretpostavlja i biblijsko dokidanje svakog poglavarstva, vlasti i sile a što su upravo oni elementi društvene moći koje određuju i propisuju (ne)dopustiva ponašanja kao i sustavne modele sankcija. Već danas imamo sve prisutne naznake takve budućnosti, od pojave viktimologije kao nove društvene znanosti i sastavnice društvene samozaštite, preko minucioznog analitičkog pristupa žrtvi i njezinoj osobnosti kao (na različitim, pa i izuzetno dubokim razinama) aktivnog sudionika u nastanku, po nju nepovoljnog događaja. Z. Šeparović u tom smislu npr. posebice se u svom teorijskom djelovanju obraća na različite grupacije postojeće u humanoj populaciji, iznalazeći unutar pojedine grupacije one elemente koji ju čine više izloženom riziku za mogućnost da bude žrtva: obitelj kao specifikum društvene zajednice, djeca i omladina kao zasebni i izdvojeni entiteti, zloupotreba čovjeka još od njegovog boravka u maternici pa do gerijatrijskih dana sve do konačnog sagledavanja izmanipuliranog čovjeka u njegovom okolišu – sve su to parametri na kojima počiva i kazna kao društveni oblik regulacije. Tako dugo dok čovjek samog debe ne kontrolira u smislu točnog i izvornog ponavljanja sustava uzroka i posljedica, postojati će i potreba da pojedinac ili grupa kontrolira, usmjerava, odgaja, oblikuje, dresira, disciplinira druge pojedince ili grupe. Do sada je u cilju dobivanja informacije i njezinog korištenja toliko toga rečeno kroz različite grane znanosti, od antropologije do filozofije o pozadini nastanka krivičnih i drugih djela, koja podlježu društvenom kažnjavanju, o etiologiji nastanka nekog pojedinog kažnjivog slučaja – u budućnosti, vjerojatno, će naglasak biti na povoljnim rješenjima sudbine čovjeka, kao pojedinca i kao člana društva i nužno će se odnositi na elaboriranje o čovjekovoj slobodi, volji i slobodi volje kao osnovnim etičkim parametrima. Ta novost budućnosti stara je koliko i svijet pa i mislioci antičke Grčke²⁵ suštinski su se time bavili kao povodom i ciljem svojih promišljanja izvorna novina može se sastojati u tome da donese realna postignuća. Za sada još obavijeno velom tajni, ali s osjećajem da samo što nije na domak razrješavanja, ono transcendentno što povezuje ili razdvaja čovjeka od njegovog potpunog operativnog i funkcionalnog korištenja vlastitog potencijala. Kako je po J.D.

²⁵ Što svoj vrhunac doseže kod Platona koji je predlagao da državom upravljaju filozofi kao najveći altruisti i filantropi – čime je dao model za utopiju (utopijsku državu) a koja je postala prototip za nerealno, a po nekim autorima čak i (ponovno) totalitarno.

Mabbottu ljudima misao suštinski sastavni dio ljudskog ponašanja, te bi se moralna ili naučna ili filozofska vjerovanja svakog čovjeka morala smatrati predvidljivim posljedicama uzročne situacije u kojoj se našao tako bi ovakvo objašnjenje svaki mislilac vrlo rado prihvatio kao tumačenje greške njegovih protivnika iako nitko ne bi htio smatrati to primjenjivim na istinitost svog vlastitog gledišta - determinizam u tom smislu nema valjanosti; u tom smislu svaka je kazna nepravedna. Tim slijedom, kazna, posebice društvena, izraz je beznađa. To kao (velikog) djela prošlosti i (nešto manje) djela sadašnjosti, s povjerenjem za umanjanje do dokidanja u budućnosti, kada bi pojam kazne mogao doživjeti svoju inverziju – u, za čovjeka, posvemašnu nagrađenost životom bez kazne.

6. ZAKLJUČAK

Ako oblici kazne nose ujedno i poruku onog društvenog mehanizma koji propisuje i vrši kažnjavanje onda smo, proučavajući te kaznene oblike prilično izvjesno mogli zaključiti o kulturološkom ozračju koje ih je iznjedrilo, a važi obrat – baveći se fenomenom ljudskog društva i njegovim oblicima, pa i onima u nastajanju moguće je elaborirati i s visokom razinom vjerojatnosti predviđati daljnji razvoj kaznenih sustava i same kazne kao pojave i oblika društvene regulative. Služeći se takvim pristupom promišljao sam o promjenjivosti društvene kazne kroz cijelu ljudsku povijest kao o pokazatelju prokjenjivosti tog društvenog bića zvanog čovjek, odnosno čovjeka samog. U tom smislu najčešće je lako uočiti diskrepance od proklamiranog u odnosu na stvarne životne fakte – teže je te odmake i razmake iznivelirati i uskladiti. O svakoj se kazni može prodiskutirati i kao o odmaku od teorijskog modela koji predstavlja, a još više može joj se relativizirati svaka upotrebna vrijednost. To se u pravilu čovjeku i događa, tako je jedino moguće objasniti smjenu pojedinih oblika kazne na račun druge: prethodna se dezavuirala, nova se promovira,; svijet se mjenja. Jedino što na tom svijetu nije viđeno ili je nedostavno vjeridostojno zabilježeno je vrijeme bez potrebe za kaznom, čovjekovo vrijeme u kojem društvene kazne niti pojmovno niti faktički nema. Hoće li čovjeka u nekoj doglednoj ili posve dalekoj budućnosti otkriti model društvenog života primjeren postojanju bez kolektivnog kažnjavanja ili je na čovjeku da se (odmah ili kasnije) samo sjeti svoje jedino u genomu zabilježene prošlosti(?) koja potvrđuje deterministički kaos u smislu da svaki pojedinac samoodgovorno, samodostatno i u punom dostojanstvu, sudeći o sebi zapravo i ne može ugroziti drušvo kao cjelinu. Do tada, također predvidovo, preostaju nam, kao i do sada svi oni modeli sankcioniranja određenih tipova ponašanja koji odgovaraju civilizacijskim načelima trenutka.

7. LITERATURA

1. *** Biblija (1968.) Stvarnost: Zagreb
2. Čehok, I. Et all. (1996.) *Etika – priručnik jedne discipline*.ŠK: Zagreb
3. Foucault, Michael (1994.)*Nadzor i kazna – rađanje zatvora*.Informator
4. Koprek, Ivan et all.(1996.) *Etika – priručnik jedne discipline*.ŠK
5. Pennington, Donald C. (1997.) *Osnove socijalne psihologije*.:Slap
6. Primorac, Igor (1977.) *Prestup i kazna (rasprave o moralnosti kazne)*.Mladost: BG
7. Prvan, Ljubo *Mjenjamo li društveni odnos prema kriminaliteitu* Pogledi 2/1970
8. Rachels, James (1997.) "*Punishment and desert*". Ethics in practice
9. Šeparović, Zvonimir (1985.) *Viktimologija – studije o žrtvama*.Zagreb

